СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИБ СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАР УЧУН ЖАВОБГАРЛИКНИ БЕЛГИЛАШ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ ВА ҲУҚУҚНИ ҚЎЛЛАШ АМАЛИЁТИ

Хужанов Тиллабек Келдибекович
Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Давлат ва ҳуқуқ институти катта илмий ходими

Аннотация. *Мазкур мақолада сунъий интеллект технологияларини жиноий жавобгарлик субъекти сифатида эътироф этиш билан боғлиқ назарий ва амалий муаммолар Ўзбекистон Республикасининг жиноят қонунчилиги, замонавий жиноят-ҳуқуқий доктрина ҳамда хорижий ҳуқуқшунос олимларнинг илмий қарашлари асосида таҳлил қилинган. Тадқиқотда сунъий интеллект тизимларининг автономлиги ва адаптивлиги шароитида жиноий жавобгарлик субъектини аниқлаш, айб шаклини белгилаш, зарарли оқибатларни олдиндан кўра билиш, сабабий боғланишни исботлаш ҳамда инсон назоратининг ҳуқуқий аҳамияти билан боғлиқ масалалар ёритилган. Шунингдек, сунъий интеллект тизимларини ишлаб чиқувчи, жорий этувчи, оператор ва фойдаланувчилар ўртасида жиноий жавобгарлик чегараларини белгилаш, жиноятда иштирокчилик институтини қўллаш, асосли тавакkалчиликни жиноий эҳтиётсизликдан фарқлаш ҳамда трансчегаравий ҳуқуқбузарликларни квалификация қилиш муаммолари тадқиқ этилган. Миллий қонунчилик нормалари ва хорижий илмий концепцияларни қиёсий таҳлил қилиш асосида сунъий интеллектнинг мустақил жиноят субъекти сифатида эътироф этилмаслиги, жиноий жавобгарлик эса инсоннинг айби, функционал роли, ҳуқуқий мажбуриятлари ва реал назорат имкониятларига асосланиши лозимлиги илмий жиҳатдан асосланган.*

Калит сўзлар: *сунъий интеллект, жиноий жавобгарлик субъекти, автоном тизимлар, жиноят таркиби, эҳтиётсизлик, сабабий боғланиш, инсон назорати, асосли тавакkалчилик, жиноят-ҳуқуқий квалификация.*

Аннотация. *В данной статье на основе уголовного законодательства Республики Узбекистан, современной уголовно-правовой доктрины и научных взглядов зарубежных учёных-правоведов проведён анализ теоретических и практических проблем, связанных с признанием технологий искусственного интеллекта самостоятельным субъектом уголовной ответственности. В исследовании рассматриваются вопросы определения субъекта уголовной ответственности, установления формы вины, предвидения вредных последствий, доказывания причинно-следственной связи, а также правового значения человеческого контроля в условиях автономности и адаптивности систем искусственного интеллекта. Кроме того, исследуются проблемы разграничения уголовной ответственности между разработчиками, внедряющими специалистами, операторами и пользователями систем искусственного интеллекта, применения института соучастия в*

преступлении, отграничения обоснованного риска от преступной неосторожности, а также уголовно-правовой квалификации трансграничных правонарушений. На основе сравнительного анализа норм национального законодательства и зарубежных научных концепций научно обосновано, что искусственный интеллект не признаётся самостоятельным субъектом преступления, а уголовная ответственность должна основываться на вине человека, его функциональной роли, правовых обязанностях и реальных возможностях осуществления контроля.

Ключевые слова*: искусственный интеллект, субъект уголовной ответственности, автономные системы, состав преступления, неосторожность, причинно-следственная связь, человеческий контроль, обоснованный риск, уголовно-правовая квалификация.*

Аннотация. *This article examines the theoretical and practical issues associated with recognizing artificial intelligence technologies as independent subjects of criminal liability, drawing upon the criminal legislation of the Republic of Uzbekistan, contemporary criminal law doctrine, and the scholarly perspectives of foreign legal researchers. The study addresses the identification of subjects of criminal liability, the determination of forms of culpability, the foreseeability of harmful consequences, the establishment of causation, and the legal significance of human oversight in the context of the autonomy and adaptability of artificial intelligence systems. Furthermore, it explores the challenges of delineating criminal liability among developers, implementers, operators, and users of artificial intelligence systems, applying the legal doctrine of complicity in crime, distinguishing justified risk from criminal negligence, and determining the appropriate criminal law classification of cross-border offenses. Based on a comparative analysis of national legislative provisions and foreign scholarly approaches, the article substantiates the position that artificial intelligence is not recognized as an independent subject of criminal liability and that criminal responsibility must instead be grounded in human culpability, functional roles, legal obligations, and actual capacities to exercise control.*

Ключевые слова*: artificial intelligence, subject of criminal liability, autonomous systems, elements of a crime, negligence, causation, human oversight, justified risk, criminal law classification.*

Сунъий интеллект технологияларининг жиноий фаолиятда қўлланилиш кўлами кенгайиб бориши миллий ҳуқуқ тизимлари олдига жиноий жавобгарликнинг анъанавий институтларини янги технологик шароитларга мослаштириш вазифасини қўймоқда. Бугунги кунда хорижий давлатлар амалиёти сунъий интеллектдан фойдаланиб содир этиладиган жиноятларга нисбатан ягона ҳуқуқий модел шаклланмаганини кўрсатади. Айрим давлатлар мавжуд жиноят таркибларини технологик жиҳатдан нейтрал шаклда қўллашни давом эттираётган бўлса, бошқалари deepfake, синтетик интим контент, сунъий интеллект ёрдамида шахсга тақлид қилиш ёки бундай контентни яратиш воситаларини тайёрлаш билан боғлиқ махсус жиноят таркибларини киритмоқда. Учинчи гуруҳ давлатларда эса жиноий-ҳуқуқий чоралар

сунъий интеллект тизимларига нисбатан профилактик ва маъмурий-регулятив мажбуриятлар билан уйғунлаштирилмоқда.

Мазкур ҳолат жиноят ҳуқуқида сунъий интеллектга нисбатан қиёсий ёндашувни фақат “қайси давлат AIдан фойдаланишни жиноят деб белгилаган?” деган савол билан чеклаш мумкин эмаслигини кўрсатади. Таҳлилда камида учта жиҳатни фарқлаш лозим: биринчидан, сунъий интеллектдан мавжуд жиноятни содир этиш воситаси сифатида фойдаланиш; иккинчидан, айнан технология хусусияти сабаб алоҳида криминализация қилинган қилмишлар; учинчидан, сунъий интеллект технологиялари орқали зарарнинг олдини олишга қаратилган провайдер, платформа ёки ишлаб чиқувчининг махсус ҳуқуқий мажбуриятлари.

Г. Халлеви сунъий интеллект билан боғлиқ жиноий жавобгарликни таҳлил қилар экан, инсон сунъий интеллект тизимини ҳуқуққа хилоф мақсадга эришиш воситаси сифатида қўллайдиган ҳолатни классик жиноят-ҳуқуқий моделлар доирасида ҳал қилиш мумкинлигини кўрсатади. Унинг назариясида сунъий интеллектнинг техник мураккаблиги жиноий қасдга эга инсонни жавобгарликдан автоматик равишда ажратмайди . А. Сарч ва Р. Эбботт эса юқори автоном тизимларда «жавобгар шахсни» аниқлаш қийинлашиши мумкинлигини эътироф этган ҳолда, сунъий интеллектнинг ўзига жазо тайинлашдан кўра инсонлар ва юридик шахсларга нисбатан мавжуд жавобгарлик механизмларини мослаштириш кўпроқ амалий натижа беришини таъкидлайдилар .

Хорижий қонунчиликни таҳлил қилиш асосида, бизнингча, сунъий интеллект билан боғлиқ жиноятларга қарши курашнинг шартли равишда тўртта асосий моделини ажратиш мумкин:

биринчиси, технологик нейтрал модель, бунда AIдан фойдаланилган қилмиш фирибгарлик, товламачилик, туҳмат, ахборот тизимига ғайриқонуний кириш каби мавжуд жиноят таркиблари асосида квалификация қилинади;

иккинчиси, махсус криминализация модели, бунда deepfake ёки бошқа синтетик контентнинг муайян шаклларини яратиш, тарқатиш ёки сақлаш алоҳида жиноят сифатида белгиланади;

учинчиси, профилактик-регулятив модель, бунда контентни белгилаш, хавфларни баҳолаш, журналларни сақлаш ва платформаларнинг назорат мажбуриятлари орқали зарарнинг олдини олишга устувор аҳамият берилади;

тўртинчиси, аралаш модель, яъни махсус жиноят таркиблари, платформаларнинг профилактик мажбуриятлари ва мавжуд умумий жиноят нормаларини бир вақтда қўллаш.

Европа Иттифоқининг сунъий интеллект технологияларини ҳуқуқий тартибга солиш борасидаги тажрибаси мазкур соҳадаги жиноят-ҳуқуқий жавобгарлик масалаларини технологияларни ишлаб чиқиш, бозорга чиқариш ва улардан фойдаланишга нисбатан белгиланадиган умумий норматив талаблардан фарқлаш зарурлигини кўрсатади. Хусусан, Европа парламенти ва Кенгашининг 2024 йил 13 июндаги (EU) 2024/1689-сонли «Сунъий интеллект тўғрисида»ги регламенти (Artificial Intelligence Act) сунъий интеллектдан фойдаланиб содир этиладиган қилмишлар учун

мустақил жиноят таркибларини белгилаш ёки аъзо давлатларнинг жиноят қонунчилигини ягона тизимга бирлаштиришни назарда тутмайди. Мазкур Регламентнинг асосий мақсади сунъий интеллект тизимларини улар келтириб чиқариши мумкин бўлган хавф даражасига мутаносиб равишда тартибга солиш, айрим амалиётларни тақиқлаш, юқори хавфли тизимларга нисбатан махсус талабларни жорий этиш, шунингдек, провайдерлар ва ушбу тизимларни амалиётга жорий этувчи субъектларнинг ҳуқуқий мажбуриятларини белгилаш орқали инсоннинг асосий ҳуқуқ ва эркинликлари, соғлиғи ҳамда хавфсизлигини ҳимоя қилишдан иборат. Шу билан бирга, Регламентда белгиланган мажбуриятларни бузганлик учун маъмурий жарималар ва бошқа ҳуқуқий таъсир чораларининг назарда тутилиши уларни сунъий интеллект иштирокида содир этилган жиноятлар учун жиноий жавобгарлик билан айнанлаштиришга асос бўлмайди. Регламент 2024 йил 1 августда кучга кирган бўлиб, унинг қоидалари босқичма-босқич татбиқ этилмоқда. 113-моддага мувофиқ, Регламент 2026 йил 2 августдан умумий тартибда қўлланила бошлаган. Бироқ (EU) 2026/1744-сонли регламент билан киритилган ўзгартиришларга асосан, айрим юқори хавфли сунъий интеллект тизимларига оид талабларни қўллаш муддатлари тегишлича 2027 йил 2 декабрь ва 2028 йил 2 август этиб белгиланган .

Шундан келиб чиқиб, Европа Иттифоқининг мазкур ёндашуви сунъий интеллект тизимларидан фойдаланиш билан боғлиқ хавфларнинг олдини олишга қаратилган технологик ва маъмурий-ҳуқуқий тартибга солиш билан муайян ижтимоий хавфли қилмиш учун жиноий жавобгарликни белгилаш ўртасида аниқ ҳуқуқий чегара мавжудлигини кўрсатади. Бинобарин, сунъий интеллект иштирокида содир этилган қилмишнинг жиноят-ҳуқуқий квалификацияси, айбдор шахсни аниқлаш, сабабий боғланишни белгилаш ҳамда жавобгарликни индивидуаллаштириш масалалари жиноят ҳуқуқининг мустақил принциплари ва тегишли қонунчилик нормалари асосида ҳал этилиши лозим.

Шу билан бирга, Европа Иттифоқининг «Сунъий интеллект тўғрисида»ги регламенти (Artificial Intelligence Act) 50-моддасида белгиланган шаффофлик талаблари алоҳида аҳамият касб этади. Ушбу нормалар сунъий интеллект ёрдамида яратилган ёки ўзгартирилган ахборот материалларининг келиб чиқишини аниқлаш имкониятини таъминлаш, жамоатчиликни чалғитиш хавфини камайтириш ҳамда синтетик контентдан ҳуқуққа хилоф мақсадларда фойдаланишнинг олдини олишга қаратилган. Хусусан, Регламентнинг 50-моддаси 2-қисмига мувофиқ, сунъий аудио, тасвир, видео ёки матн шаклидаги контентни яратувчи сунъий интеллект тизимлари, шу жумладан умумий мақсадли сунъий интеллект тизимлари провайдерлари ушбу тизимлар натижаларининг машина томонидан ўқиладиган форматда белгиланишини ҳамда уларнинг сунъий равишда яратилгани ёки ўзгартирилганини техник жиҳатдан аниқлаш имкониятини таъминлаши шарт.

Регламентнинг 50-моддаси 4-қисмида эса дипфейк хусусиятига эга бўлган тасвир, аудио ёки видео материалларни яратувчи ёхуд ўзгартирувчи сунъий интеллект тизимларини амалиётда қўлловчи субъектлар зиммасига бундай контентнинг сунъий келиб чиқишини ошкор қилиш мажбурияти юклатилган. Бунда ахборотнинг сунъий

хусусияти ҳақидаги маълумот фойдаланувчиларга аниқ ва тушунарли шаклда, тегишли материал билан дастлабки танишиш вақтидан кечиктирмасдан тақдим этилиши лозим. Айни пайтда мазкур талаблар мутлақ хусусиятга эга эмас: қонун билан рухсат этилган жиноятларни аниқлаш ва тергов қилиш фаолияти учун истиснолар белгиланган, бадиий, ижодий ёки сатирик асарларда эса ошкор қилиш мажбурияти асардан фойдаланишга тўсқинлик қилмайдиган шаклда бажарилиши мумкин .

Бизнингча, мазкур нормаларнинг жиноят-ҳуқуқий аҳамияти шундаки, синтетик контентнинг келиб чиқишини белгилаш ва унинг сунъий хусусиятини ошкор қилиш талаблари шахсни алдаш, унинг шаъни ва қадр-қимматига тажовуз қилиш, сохта ахборот тарқатиш ёки бошқа ҳуқуққа хилоф мақсадларда дипфейк технологияларидан фойдаланиш хавфини камайтиришга хизмат қилади. Шу билан бирга, ушбу шаффофлик талабларини бузишнинг ўзи ҳар қандай ҳолатда жиноят таркиби мавжудлигини англатмайди. Муайян қилмишни жиноят сифатида баҳолаш учун унинг объектив ва субъектив белгилари, етказилган зарар, сабабий боғланиш ҳамда айб масаласи тегишли жиноят қонунчилиги асосида мустақил равишда аниқланиши зарур.

Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб яратилган синтетик контент билан боғлиқ ижтимоий хавфли қилмишларни жиноят-ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзига хос модели Франция қонунчилигида шаклланган. Хусусан, 2024 йил 21 майда қабул қилинган “Рақамли макон хавфсизлигини таъминлаш ва уни тартибга солиш тўғрисида”ги № 2024-449-сонли Қонун билан Франция Жиноят кодексининг 226-8-моддаси такомиллаштирилиб, алгоритмик технологиялар ёрдамида яратилган синтетик контентни ҳуқуққа хилоф равишда тарқатиш учун жиноий жавобгарлик асослари аниқлаштирилган.

Мазкур моддага мувофиқ, шахснинг розилигисиз унинг тасвири ёки айтган сўзлари асосида тайёрланган монтажни, башарти материалнинг монтаж эканлиги очиқ-ойдин англашилмаса ёхуд бу ҳақда тегишли кўрсатма мавжуд бўлмаса, ҳар қандай усулда учинчи шахсларга ёки оммага етказиш жиноий жазоланадиган қилмиш ҳисобланади. Шу билан бирга, алгоритмик қайта ишлаш натижасида генерация қилинган, муайян шахснинг тасвири ёки сўзларини ифодаловчи визуал ёхуд овозли контентни унинг розилигисиз тарқатиш ҳам, агар материалнинг сунъий келиб чиқиши яққол кўринмаса ёки бу ҳақда очиқ маълум қилинмаган бўлса, мазкур жиноят таркибига тенглаштирилган. Ушбу қилмишлар учун бир йилгача озодликдан маҳрум қилиш ва 15 000 евро жарима назарда тутилган. Жиноят интернет орқали оммавий коммуникация хизматидан фойдаланиб содир этилганда эса жазо икки йилгача озодликдан маҳрум қилиш ва 45 000 евро жаримагача оғирлаштирилади .

Франция тажрибасининг илмий-ҳуқуқий жиҳатдан аҳамиятли хусусиятларидан бири жиноят қонуни диспозицияларининг муайян дастурий маҳсулот, сунъий интеллект модели ёки «дипфейк» (deepfake) атамаси билан чекланмаганлигидир. Қонунчиликда «алгоритмик қайта ишлаш натижасида генерация қилинган визуал ёки овозли контент» тушунчасидан фойдаланилиши технологияларнинг ўзгариши шароитида ҳам жиноят-ҳуқуқий нормаларни қўллаш имкониятини нисбатан барқарор сақлашга хизмат қилади. Шу нуқтаи назардан, Франция модели технологик жиҳатдан

нисбатан нейтрал диспозицияларни шакллантиришга асосланган ёндашув сифатида баҳоланиши мумкин.

Бундан ташқари, Франция қонунчилигида оддий синтетик контентни ҳуқуққа хилоф тарқатиш билан жинсий хусусиятдаги синтетик материалларни шахснинг розилигисиз тарқатиш ўртасида жиноят-ҳуқуқий фарқ ўрнатилган. Мазкур фарқ, аввало, тажовуз объектининг хусусияти, қилмишнинг ижтимоий хавфлилик даражаси ва белгиланган санкцияларнинг оғирлигида намоён бўлади. Хусусан, жинсий хусусиятдаги синтетик контентни тарқатиш учун нисбатан оғирроқ жазо белгиланиши қонун чиқарувчининг шахснинг хусусий ҳаёти, жинсий дахлсизлиги, шаъни ва қадр-қимматини муҳофаза қилишга устувор аҳамият қаратаётганини кўрсатади.

Бизнингча, Францияниг мазкур жиноят-ҳуқуқий модели Ўзбекистонда сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарликни такомиллаштиришда эътиборга олиниши лозим бўлган муҳим қиёсий-ҳуқуқий тажрибадир. Айниқса, шахснинг ҳақиқий иштирокисиз унинг тасвири ёки сўзларини сунъий равишда қайта яратиш орқали тайёрланган жинсий хусусиятдаги материалларнинг ҳуқуқий мақомини аниқлаш алоҳида аҳамият касб этади. Бундай ҳолатларда жиноят-ҳуқуқий муҳофаза фақат ҳақиқий тасвир ёки овоз ёзувининг ноқонуний тарқатилиши билан чекланмасдан, муайян шахс билан боғлиқликни сунъий равишда ҳосил қилувчи ва унинг шахсий номулкий ҳуқуқларига тажовуз қилиш хусусиятига эга синтетик материалларни ҳам қамраб олиши зарур.

Шу билан бирга, мазкур хорижий тажрибани миллий қонунчиликка татбиқ этишда сунъий интеллект воситасида контент яратишнинг ўзини жиноий қилмиш сифатида баҳолашдагн кўра, шахс розилигининг мавжуд эмаслиги, материалнинг хусусияти, уни тарқатиш усули, қилмишнинг ижтимоий хавфлилиги ва айб шакли каби юридик белгиларга таянган ҳолда жавобгарлик чегараларини белгилаш мақсадга мувофиқ. Бунда амалдаги жиноят таркибларининг бундай қилмишларни қамраб олиш имконияти дастлаб баҳоланиши, ҳуқуқий бўшлиқ мавжуд бўлган тақдирдагина махсус жиноят-ҳуқуқий нормаларни жорий этиш масаласи кўриб чиқилиши лозим.

Германия Федератив Республикасининг сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган ижтимоий хавфли қилмишларга нисбатан жиноят-ҳуқуқий ёндашуви Франция тажрибасидан муайян хусусиятлари билан фарқланади. Хусусан, Германияда узоқ вақт давомида дипфейк технологияларидан ҳуқуққа хилоф мақсадларда фойдаланиш учун мустақил универсал жиноят таркибини белгилашдан кўра, бундай қилмишларни амалдаги Жиноят кодекси (Strafgesetzbuch – StGB) нормалари доирасида квалификация қилишга устувор аҳамият берилган. Мазкур ёндашувга мувофиқ, сунъий интеллект ёрдамида яратилган синтетик контентнинг жиноят-ҳуқуқий баҳоси технологиянинг хусусияти билангина эмас, балки қилмишнинг объектив белгилари, ундан фойдаланиш мақсади, тажовуз объекти ва келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатлар билан белгиланади.

Германия Бундестаги Илмий хизматининг 2024 йил 11 июнда тайёрланган «Дипфейклар: жиноят-ҳуқуқий ва фуқаролик-ҳуқуқий жиҳатлари» номли WD 7-3000-038/24-сонли таҳлилида ҳам дипфейклар билан боғлиқ қилмишларнинг ҳуқуқий

квалификацияси ҳар бир ҳолатнинг аниқ хусусиятлари, жумладан, синтетик контентдан кўзланган мақсад ва уни тарқатиш усулига боғлиқлиги кўрсатилган. Таҳлилда шахснинг шаъни ва қадр-қимматига тажовуз қилувчи дипфейк материалларга нисбатан Германия Жиноят кодексининг ҳақорат учун жавобгарликни белгиловчи 185-параграфи (Beleidigung), шахсни обрўсизлантиришга қодир, ҳақиқатга мослиги исботланмаган маълумотларни тарқатишга оид 186-параграфи (Üble Nachrede) ҳамда била туриб ёлғон маълумотларни тарқатишни назарда тутувчи 187-параграфи (Verleumdung) қўлланилиши мумкинлиги қайд этилган.

Шунингдек, шахснинг хусусий ҳаёти дахлсизлиги ва шахсий номулкий ҳуқуқларига тажовуз қилувчи тасвирлар билан боғлиқ ҳолатларда Жиноят кодексининг 201а-параграфи ҳуқуқий аҳамият касб этади. Мазкур параграфнинг 2-қисмига мувофиқ, шахснинг обрўсига жиддий путур етказиши мумкин бўлган тасвирни қонунга хилоф равишда учинчи шахсга тақдим этиш жиноий жавобгарликка сабаб бўлиши мумкин. Бундестаг таҳлилида ушбу норма муайян шартларда фотомонтажларга ҳам татбиқ этилиши мумкинлиги, бироқ дипфейк материални тайёрлашнинг ўзи ҳар доим ҳам мазкур жиноят таркибининг белгиларини ҳосил қилмаслиги таъкидланган .

Сунъий интеллект ёрдамида яратилган синтетик овоз, тасвир ёки видео материаллардан мулкий манфаатларни қонунга хилоф равишда қўлга киритиш мақсадида фойдаланилганда эса Германия Жиноят кодексининг фирибгарлик учун жавобгарликни назарда тутувчи 263-параграфи (Betrug) қўлланилиши мумкин. Ушбу нормага мувофиқ, шахс ўзи ёки учинчи шахс учун қонунга хилоф мулкий манфаат олиш мақсадида ёлғон фактларни ҳақиқат сифатида кўрсатиш, ҳақиқий ҳолатларни бузиб талқин қилиш ёки яшириш орқали бошқа шахсда нотўғри тасаввур ҳосил қилиб, унинг мулкига зарар етказса, фирибгарлик таркиби юзага келиши мумкин . Масалан, жиноят содир этувчи шахс сунъий интеллект технологияси ёрдамида корхона раҳбарининг овозини сунъий равишда қайта яратиб, бухгалтерия ходимига муайян ҳисобварақка пул маблағларини ўтказиш ҳақида сохта кўрсатма берган тақдирда, синтетик овоз мустақил жиноят таркибини эмас, балки фирибгарликни амалга оширишдаги алдаш усулини ифодалаши мумкин. Бироқ бундай қилмишни 263-параграф асосида квалификация қилиш учун жабрланувчида нотўғри тасаввур ҳосил қилинганлиги, шу тасаввур таъсирида мулкий қарор қабул қилинганлиги, мулкий зарар юзага келганлиги ва айбдорнинг қонунга хилоф мулкий манфаат олиш мақсади мавжудлиги аниқланиши лозим. Агар қилмиш инсонни алдаш орқали эмас, балки маълумотларни қайта ишлаш жараёнига қонунга хилоф таъсир кўрсатиш воситасида содир этилган бўлса, Жиноят кодексининг 263а-параграфида назарда тутилган компьютер фирибгарлиги (Computerbetrug) таркибини қўллаш масаласи юзага келиши мумкин.

Сунъий интеллект технологияларидан ахборот тизимлари ва рақамли маълумотларга қарши тажовуз қилиш воситаси сифатида фойдаланилганда ҳам Германия жиноят қонунчилигида мавжуд махсус нормалар ҳуқуқий аҳамиятга эга. Жумладан, Жиноят кодексининг 202а-параграфи (Ausspähen von Daten) рухсатсиз

киришдан махсус ҳимояланган маълумотларга тегишли ҳимоя чораларини енгиб ўтиш орқали қонунга хилоф кириш учун жавобгарликни белгилайди. 202c-параграфда (Vorbereiten des Ausspähens und Abfangens von Daten) эса маълумотларга ноқонуний кириш ёки уларни тутиб олишга қаратилган муайян жиноятларни содир этиш учун мўлжалланган пароллар, кириш кодлари ёхуд махсус компьютер дастурларини тайёрлаш, қўлга киритиш ва тарқатиш каби тайёргарлик ҳаракатлари жиноий жазоланадиган қилмиш сифатида назарда тутилган. Шунингдек, 303a-параграф (Datenveränderung) маълумотларни қонунга хилоф равишда ўчириш, яшириш, яроқсиз ҳолатга келтириш ёки ўзгартириш учун жавобгарликни белгилайди .

Мазкур нормаларнинг таҳлили Германия жиноят қонунчилигида технологияга нисбатан нейтрал ёндашувнинг муайян афзалликлари мавжудлигини кўрсатади. Бундай ёндашув сунъий интеллект технологияларининг ривожланиши ва жиноят содир этиш усулларининг ўзгариши шароитида ҳам амалдаги жиноят таркибларини тегишли қилмишларга татбиқ этиш имкониятини сақлаб қолади. Шу билан бирга, ушбу ёндашув жиноят қонунини кенгайтирувчи талқин қилишни англатмайди. Аксинча, технологик янгиликлардан фойдаланилган ҳолда содир этилган ҳаракатларни жиноят сифатида баҳолашда қонунийлик принципига риоя қилиниши ва қилмишнинг амалдаги жиноят таркибида белгиланган барча зарурий белгиларга мувофиқлиги таъминланиши лозим.

Бироқ Германия Бундестаги Илмий хизматининг мазкур таҳлили мавжуд жиноят-ҳуқуқий механизмлар дипфейк технологияларидан ҳуқуққа хилоф фойдаланишнинг барча кўринишларини тўлиқ қамраб ола олмаслигини ҳам кўрсатади. Хусусан, дипфейк материални тайёрлаш босқичида, у ҳали бошқа шахсларга тақдим этилмаган ҳолатларда, ҳақорат, обрўсизлантирувчи маълумотларни тарқатиш ёки шахсий ҳаёт дахлсизлигига оид айрим жиноят таркибларининг объектив белгилари мавжуд бўлмаслиги мумкин. Шунингдек, тўлиқ синтетик материалларнинг ҳуқуқий мақомини аниқлашда анъанавий тасвирга олиш, мавжуд тасвирдан фойдаланиш ёки уни ўзгартириш билан боғлиқ жиноят-ҳуқуқий тушунчаларнинг қўлланиш чегаралари юзасидан мураккаб масалалар келиб чиқади.

Мазкур муаммолар Германияда жиноят қонунчилигини такомиллаштиришга қаратилган янги ташаббусларнинг шаклланишига ҳам сабаб бўлмоқда. Жумладан, 2026 йил 7 октябрда Германия Федерал ҳукумати томонидан маъқулланган рақамли зўравонликка қарши ҳуқуқий ҳимояни кучайтиришга оид қонун лойиҳасида жинсий хусусиятдаги синтетик материалларни қонунга хилоф тайёрлаш ва тарқатиш, шунингдек, шахснинг обрўсига жиддий зарар етказиши мумкин бўлган идентификацияни сохталаштирувчи дипфейклар билан боғлиқ жиноят-ҳуқуқий бўшлиқларни бартараф этиш назарда тутилган. Бироқ ушбу ташаббус ҳали қонунчилик жараёнида бўлиб, унда белгиланган янги жиноят таркибларини амалдаги жиноят қонунчилиги нормалари сифатида баҳолаш мумкин эмас .

Бизнингча, Германия тажрибаси сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятлар учун жавобгарликнинг миллий моделини такомиллаштиришда икки муҳим хулосани шакллантириш имконини беради. Биринчидан, сунъий интеллект технологиясидан фойдаланиш фактининг ўзи мустақил

жиноят таркибини жорий этиш учун етарли асос бўлмасдан, мавжуд жиноят-ҳуқуқий нормаларни қўллаш имконияти дастлаб баҳоланиши лозим. Иккинчидан, амалдаги нормалар шахснинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига жиддий тажовуз қилувчи янги турдаги синтетик материалларни тайёрлаш ёки тарқатиш билан боғлиқ ижтимоий хавфли қилмишларни етарли даражада қамраб олмаган ҳолларда, қонунийлик, айб учун жавобгарлик ва мутаносиблик принципларига мувофиқ махсус жиноят-ҳуқуқий тақиқларни белгилаш масаласи кўриб чиқилиши мақсадга мувофиқдир.

Англия ва Уэльс жиноят қонунчилигида сунъий интеллект технологиялари ёрдамида яратиладиган интим хусусиятдаги синтетик материаллар билан боғлиқ қилмишларга нисбатан жиноят-ҳуқуқий муҳофазани кучайтиришга қаратилган муҳим ўзгаришлар амалга оширилган. Хусусан, 2025 йилда қабул қилинган «Маълумотлардан фойдаланиш ва уларга кириш тўғрисида»ги Қонуннинг (Data (Use and Access) Act 2025) 138-моддаси билан 2003 йилги “Жинсий жиноятлар тўғрисида”ги Қонунга (Sexual Offences Act 2003) янги 66E–66H-моддалар киритилган. Ушбу ўзгартиришлар синтетик интим тасвирларни шахснинг розилигисиз яратиш ва уларни яратишни сўраш билан боғлиқ қилмишларни мустақил жиноят-ҳуқуқий тартибга солиш имконини берди . Мазкур Қонуннинг 66(E)-моддасига мувофиқ, шахснинг розилигисиз ва унинг розилиги мавжудлигига оқилона ишонч бўлмаган ҳолда, бошқа шахснинг интим ҳолатдаги ҳақиқийдек кўринувчи синтетик тасвирини қасддан яратиш жиноий жазоланадиган қилмиш ҳисобланади. Қонунда қўлланилган «purported intimate image» тушунчаси шахснинг ҳақиқий фотографияси ёки видеоёзуви бўлмаган ёхуд фақат шундай материалдан иборат бўлмаган, бироқ унинг ҳақиқий тасвири сифатида қабул қилиниши мумкин бўлган ва шахсни вояга етган ҳолда, интим вазиятда акс эттираётгандек таассурот уйғотувчи тасвирларни қамраб олади. Мазкур ҳуқуқий таъриф жиноят-ҳуқуқий муҳофазани фақат ҳақиқий тасвирларни сохталаштириш ҳолатлари билан чекламасдан, сунъий интеллект ёрдамида тўлиқ ёки қисман генерация қилинган визуал материалларга ҳам татбиқ этиш имконини беради.

Шу билан бирга, 66(F)-моддада бошқа шахснинг розилигисиз ва бундай розилик мавжудлигига оқилона ишонч бўлмаган ҳолда унинг ҳақиқийдек кўринувчи интим тасвирини яратишни қасддан сўраш, шу жумладан, тайёрланадиган материалнинг муайян хусусиятларини белгилаб бериш учун ҳам жиноий жавобгарлик назарда тутилган. Мазкур норманинг муҳим хусусияти шундаки, жиноят таркибининг юзага келиши синтетик материалнинг амалда яратилганлигига боғлиқ эмас. Бинобарин, қонунда белгиланган зарурий шартлар мавжуд бўлганда, бундай тасвирни тайёрлаш ҳақидаги сўровнинг ўзи ҳам мустақил жиноий қилмиш сифатида баҳоланиши мумкин.

Мазкур нормалар 2026 йил 6 февралдан қўлланила бошлаган бўлиб, уларда жиноят-ҳуқуқий жавобгарликни белгилашда қилмишнинг қасддан содир этилиши, жабрланувчи розилигининг мавжуд эмаслиги ва айбдорда розилик мавжудлигига оқилона ишонч бўлмаслиги каби белгилар муҳим ўрин тутади. Айни пайтда Қонунда тегишли ҳаракатни амалга ошириш учун асосли сабаб мавжудлиги жавобгарликдан ҳимояланиш асоси сифатида назарда тутилган .

Бизнингча, Англия ва Уэльснинг мазкур ёндашуви синтетик интим контент билан боғлиқ жиноят-ҳуқуқий муҳофазани материални тарқатиш босқичидан уни тайёрлаш ва тайёрлашга қаратилган буюртма бериш босқичигача кенгайтирганлиги билан алоҳида аҳамият касб этади. Бу эса сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб шахснинг жинсий дахлсизлиги, хусусий ҳаёти, шаъни ва қадр-қимматига тажовуз қилиш хавфини дастлабки босқичлардаёқ жиноят-ҳуқуқий воситалар орқали чеклашга қаратилган ёндашув сифатида баҳоланиши мумкин. Мазкур тажриба Ўзбекистонда синтетик интим материаллар билан боғлиқ ижтимоий хавфли қилмишларнинг жиноят-ҳуқуқий белгиларини аниқлаш ҳамда уларни тайёрлаш, тайёрлашни буюртма қилиш ва тарқатиш учун жавобгарлик чегараларини илмий асосда белгилашда эътиборга олиниши мақсадга мувофиқдир.

Шу маънода Буюк Британия моделида жавобгарлик уч босқичга асосланган бўлиб, булар: биринчиси - зарарли контентнинг ўзи, иккинчиси- уни яратиш ҳаракати, учинчиси- махсус зарарли генераторни яратиш ва тарқатиш. Бу жиноят қонунчилигининг AI шароитида профилактик функцияси кучайганини кўрсатади.

Америка Қўшма Штатларида сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган ижтимоий хавфли қилмишларга нисбатан жиноят-ҳуқуқий таъсир чоралари федерал ва штатлар қонунчилиги даражасида ривожланиб бормоқда. Мазкур йўналишдаги муҳим норматив-ҳуқуқий ўзгаришлардан бири 2025 йил 19 майда қабул қилинган “Интернет тармоқларидан ғайриқонуний фойдаланишга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонун (TAKE IT DOWN Act) ҳисобланади. Ушбу Қонун билан АҚШнинг 1934 йилги “Алоқа тўғрисида”ги Қонунининг 223-моддасига янги “h” қисми киритилиб, шахснинг розилигисиз интим хусусиятдаги ҳақиқий визуал материалларни, шунингдек, сунъий интеллект ва бошқа рақамли технологиялар ёрдамида тайёрланган сохта интим тасвирларни муайян шартларда қасддан эълон қилиш учун федерал жиноий жавобгарлик белгиланди .

Мазкур “Интернет тармоқларидан ғайриқонуний фойдаланишга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуннинг муҳим жиҳатларидан бири “рақамли сохталаштирилган материал” тушунчасининг норматив даражада мустаҳкамланганлигидир. АҚШ Кодексининг 47-титули 223-моддаси “h” қисми 1-бандига мувофиқ, рақамли сохталаштирилган материал деганда дастурий таъминот, машинали ўқитиш, сунъий интеллект ёки бошқа компьютер технологиялари воситасида яратилган, шу жумладан ҳақиқий визуал тасвирни мослаштириш, ўзгартириш ёки қайта ишлаш орқали ҳосил қилинган, идентификация қилиниши мумкин бўлган шахсга оид интим хусусиятдаги тасвир тушунилади. Бунда материал яхлит ҳолда баҳоланганда, оқилона мушоҳада юритувчи шахс уни тегишли инсоннинг ҳақиқий визуал тасвиридан фарқлай олмаслиги мезони қўлланилади .

Қонунда ушбу таърифнинг муайян сунъий интеллект модели, дастурий маҳсулот ёки контент яратиш усули билан чекланмаганлиги алоҳида аҳамиятга эга. Жиноят-ҳуқуқий муҳофазанинг асосий мезони сифатида материални яратиш технологияси эмас, балки унинг муайян шахсга тегишли ҳақиқий интим тасвир сифатида қабул қилиниши мумкинлиги белгиланган. Шу билан бирга, вояга етган шахснинг рақамли

сохталаштирилган интим тасвирини эълон қилиш учун жавобгарликни белгилашда жабрланувчининг розилиги мавжуд эмаслиги, тасвирланган ҳолат жамоатчилик манфаатига дахлдор эмаслиги, шунингдек, материални эълон қилишдан зарар етказиш мақсади кўзланганлиги ёки жабрланувчига руҳий, мулкий ёхуд обрў-эътиборига оид зарар етказилганлиги каби белгилар ҳам ҳуқуқий аҳамият касб этади.

“Интернет тармоқларидан ғайриқонуний фойдаланишга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуннинг ўзига хос хусусияти шундаки, у жиноят содир этган шахсга нисбатан жазо қўллаш билан чекланмасдан, ҳуқуққа хилоф контентнинг интернет тармоғида тарқалишини тезкор тўхтатишга қаратилган алоҳида механизмни ҳам назарда тутади. Хусусан, Қонуннинг 3-бўлимида қамраб олинган онлайн платформалар жабрланувчилар ёки уларнинг ваколатли вакиллари томонидан розиликсиз эълон қилинган интим материалларни олиб ташлаш ҳақида мурожаат юбориш имкониятини таъминлаши белгиланган. Платформа белгиланган талабларга мувофиқ мурожаатни олганидан сўнг, тегишли материални 48 соатдан кечиктирмасдан ўчириши, шунингдек, унинг маълум бўлган айнан бир хил нусхаларини аниқлаш ва олиб ташлаш учун оқилона чоралар кўриши лозим.

Ушбу мажбуриятларнинг ижросини назорат қилиш ваколати АҚШ Федерал савдо комиссиясига (Federal Trade Commission – FTC) юклатилган. 2026 йил 19 майдан бошлаб мазкур орган Қонуннинг онлайн платформаларга нисбатан белгиланган талабларига риоя этилишини амалий назорат қилишга киришган. Шу муносабат билан жабрланувчиларнинг мурожаатларига белгиланган тартибда муносабат билдирмаган ёки контентни олиб ташлаш механизмини жорий этмаган платформалар ҳақида хабар бериш имконини берувчи махсус электрон тизим ҳам ишга туширилган .

Мазкур механизм жиноий-ҳуқуқий таъсир чораларини ахборот тарқатиш инфратузилмасига нисбатан қўлланиладиган ҳуқуқий мажбуриятлар билан уйғунлаштиришга қаратилган.

АҚШнинг мазкур соҳадаги жиноят-ҳуқуқий ёндашуви 2026 йилда шакллана бошлаган ҳуқуқни қўллаш амалиётида ҳам ўз ифодасини топган. Хусусан, АҚШ Адлия вазирлиги маълумотларига кўра, 2026 йил 7 апрелда Огайо штатида яшовчи Жеймс Стралер II (James Strahler II) TAKE IT DOWN Act билан жорий этилган рақамли сохталаштирилган интим материалларни эълон қилишга оид жиноят бўйича айбини тан олган дастлабки шахс сифатида қайд этилган. У кибертаъқиб, вояга етмаган шахсларга оид жинсий зўравонликни акс эттирувчи одобсиз синтетик визуал материалларни яратиш ва рақамли сохталаштирилган тасвирларни эълон қилиш билан боғлиқ бир нечта жиноят бўйича айбини тан олган.

2026 йил 8 сентябрда федерал суд томонидан Жеймс Стралерга мазкур жиноятлар мажмуи учун 180 ой, яъни 15 йил озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган. АҚШ Адлия вазирлигининг расмий маълумотларида айбдор ўз мобил қурилмасида 24 тадан ортиқ сунъий интеллект платформаси ва 100 тадан зиёд веб-асосли сунъий интеллект моделидан фойдалангани, жабрланувчиларнинг тасвирларини сунъий қайта ишлаш орқали жинсий хусусиятдаги сохта материаллар тайёрлагани ва уларни бошқа шахсларга тарқатгани кўрсатилган .

Мазкур жиноят ишининг илмий-ҳуқуқий аҳамияти шундаки, унда сунъий интеллект тизимларининг мустақил жиноят субъекти сифатидаги мақоми эмас, балки улардан фойдаланган инсоннинг аниқ ҳаракатлари ва жиноий жавобгарлиги баҳоланган. Сунъий интеллект технологиялари қилмишни содир этиш имкониятларини кенгайтирувчи ва унинг амалга оширилиш усулини шакллантирувчи восита сифатида намоён бўлган. Шу билан бирга, мазкур иш бўйича тайинланган 15 йиллик озодликдан маҳрум қилиш жазосини фақат «Интернет тармоқларидан ғайриқонуний фойдаланишга қарши курашиш тўғрисида»ги Қонун санкцияси сифатида талқин қилиш тўғри эмас, чунки суд қарори бир нечта мустақил жиноятлар мажмуига асосланган.

АҚШ ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларининг бошқа амалий чоралари ҳам мазкур қонунчиликнинг қўлланиш доираси кенгайиб бораётганини кўрсатади. Жумладан, 2026 йил 20 майда АҚШ Адлия вазирлигининг Нью-Йорк Шарқий округи прокуратураси томонидан Корнелиус Шеннон (Cornelius Shannon) ва Артуро Эрнандес (Arturo Hernandez)га нисбатан сунъий интеллект ёрдамида яратилган, шахсларнинг розилигисиз эълон қилинган жинсий хусусиятдаги сохта тасвир ва видеолар билан боғлиқ «Интернет тармоқларидан ғайриқонуний фойдаланишга қарши курашиш тўғрисида»ги Қонун талабларини бузиш юзасидан жиноий айбловлар эълон қилинган. Тергов органларининг маълумотларига кўра, гумон қилинувчилар томонидан таниқли шахслар ва бошқа фуқароларнинг шахсий тасвирлари асосида яратилган кўп сонли синтетик интим материаллар интернет платформаларига жойлаштирилган. Мазкур ҳолатлар бўйича эълон қилинган айбловлар суднинг якуний айблов ҳукми билан тенглаштирилмаслиги лозим .

Шундай қилиб, АҚШ тажрибаси сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятларга қарши курашишнинг ўзаро боғлиқ бир нечта ҳуқуқий механизмларини намоён этади. Уларга синтетик интим контентни ҳуқуққа хилоф эълон қилиш учун махсус жиноий жавобгарликни белгилаш, жабрланувчининг мурожаати асосида контентни тезкор олиб ташлаш, интернет платформаларининг тегишли мажбуриятларини назорат қилиш, жиноят содир этишда фойдаланилган рақамли инфратузилмага нисбатан процессуал чоралар қўллаш ҳамда сунъий интеллект воситасида содир этилган қилмишларни бошқа жиноят таркиблари билан мажмуан квалификация қилиш киради.

Бизнингча, мазкур ёндашув Ўзбекистонда сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятларга қарши курашишнинг миллий моделини такомиллаштиришда муҳим қиёсий-ҳуқуқий аҳамиятга эга. Айниқса, синтетик интим материалларни ҳуқуққа хилоф тарқатиш учун жиноий жавобгарлик асосларини аниқлаш билан бир қаторда, жабрланувчининг ҳуқуқларини тезкор тиклаш, сохта материалларнинг қайта тарқатилишини чеклаш ҳамда электрон далилларни сақлаш ва улардан жиноят процессида фойдаланиш механизмларини ўзаро мувофиқлаштириш мақсадга мувофиқдир.

Корея Республикасида сунъий интеллект технологияларидан фойдаланган ҳолда содир этиладиган жинсий хусусиятдаги ҳуқуқбузарликларга қарши курашишнинг

ўзига хос жиҳати бундай қилмишлар учун махсус жиноий-ҳуқуқий нормаларнинг белгиланганлиги ҳамда жиноий жавобгарлик доирасининг босқичма-босқич кенгайтирилганлигида намоён бўлади. Хусусан, “Жинсий зўравонлик билан боғлиқ жиноятларни жазолаш тўғрисидаги махсус қонун”нинг 14-2-моддасида шахснинг юз қиёфаси, танаси ёки овозини акс эттирувчи фото, видео ва аудиоматериалларни унинг хоҳиш-иродасига зид равишда жинсий истак ёки уят ҳиссини келтириб чиқариши мумкин бўлган шаклда таҳрирлаш, синтез қилиш ёхуд бошқача усулда ўзгартириш учун жиноий жавобгарлик назарда тутилган. Мазкур моддага 2024 йил 16 октябрдаги 20459-сонли Қонун билан киритилган ўзгартиришлар натижасида сохта жинсий мазмундаги материалларни яратиш ва тарқатиш билан боғлиқ қилмишлар учун белгиланган санкциялар кучайтирилиб, етти йилгача озодликдан маҳрум қилиш ёки 50 миллион Корея вонигача жарима жазоси жорий этилди. Шу билан бирга, ушбу ўзгартиришлар орқали жиноий жавобгарликнинг қўлланилиш доираси кенгайтирилиб, сохта материалларни яратиш учун аввал назарда тутилган уларни тарқатиш мақсадининг мавжудлигига оид талаб чиқариб ташланди. Натижада қонунда белгиланган бошқа зарурий белгилар мавжуд бўлган тақдирда, бундай материалларни тарқатиш мақсадисиз тайёрлашнинг ўзи ҳам мустақил равишда жиноий-ҳуқуқий баҳоланиши мумкин бўлди. Бундан ташқари, 14-2-модданинг янги тўртинчи қисмида мазкур турдаги сохта материалларни сақлаш, сотиб олиш, электрон шаклда хотирага ёзиб қўйиш ёки томоша қилиш учун уч йилгача озодликдан маҳрум қилиш ёхуд 30 миллион вонгача жарима жазоси белгиланди. Қонуннинг 14-3-моддасига киритилган ўзгартиришлар билан эса сохта жинсий мазмундаги материаллардан шахсга таҳдид қилиш ёки уни муайян ҳаракатларни амалга оширишга мажбурлаш воситаси сифатида фойдаланиш учун ҳам махсус жиноий жавобгарлик қоидалари татбиқ этилиши назарда тутилди. Жумладан, бундай материаллардан фойдаланиб таҳдид қилиш учун камида бир йил, таҳдид орқали шахснинг ўз ҳуқуқларини амалга оширишига тўсқинлик қилиш ёки уни ўзи бажариши шарт бўлмаган ҳаракатни бажаришга мажбурлаш учун эса камида уч йил муддатга озодликдан маҳрум қилиш белгиланган . Мазкур қонунчилик нормаларининг қиёсий-ҳуқуқий таҳлили Корея Республикасида сунъий интеллект технологиялари ёрдамида шахснинг жинсий дахлсизлиги ва шахсий ҳаётига тажовуз қилиш билан боғлиқ қилмишларга нисбатан дифференциялашган жиноий-ҳуқуқий ёндашув шаклланганлигини кўрсатади. Бунда жиноий жавобгарлик фақат сохта материалларни тарқатиш оқибатларига эмас, балки уларни тайёрлаш, муомалада сақлаш, истеъмол қилиш, шунингдек, таҳдид ва мажбурлаш воситаси сифатида қўллаш каби ҳаракатларга ҳам татбиқ этилади. Ушбу ёндашув сунъий интеллект технологияларидан ғайриқонуний фойдаланиш натижасида шахснинг жинсий дахлсизлиги, қадр-қиммати ва шахсий ҳаётига етказилиши мумкин бўлган зарарнинг олдини олишга қаратилган махсус жиноий-ҳуқуқий муҳофаза механизмларини шакллантириш нуқтаи назаридан муҳим илмий-амалий аҳамият касб этади.

Корея Республикасида сунъий интеллект технологияларидан фойдаланган ҳолда жинсий хусусиятдаги сохта аудиовизуал материалларни тайёрлаш билан боғлиқ қилмишларни жиноий-ҳуқуқий квалификация қилиш амалиёти алоҳида илмий-амалий

аҳамият касб этади. Хусусан, Сеул Ғарбий округ судининг 2024 йил 23 майдаги 93-сонли жиноят иши бўйича чиқарган ҳукмида айбланувчининг ижтимоий тармоқлардан олинган ўзига таниш аёллар ва вояга етмаган шахсларнинг юз тасвирларидан фойдаланиб, уларни бошқа шахсларнинг яланғоч танаси ёки жинсий ҳаракатларни акс эттирувчи тасвирлари билан бирлаштириш орқали сохта жинсий мазмундаги материаллар тайёрлатганлигига ҳуқуқий баҳо берилган. Суд томонидан аниқланган ҳолатларга кўра, айбдор мазкур материалларни бевосита ўзи тайёрламаган, балки ижтимоий тармоқ орқали алоқа ўрнатган учинчи шахсларга буюртма бериш ва тайёр синтетик тасвирларни қабул қилиб олиш усулидан фойдаланган. Биринчи инстанция суди айбдорнинг ҳаракатларини жинсий хусусиятдаги сохта материалларни тайёрлаш, вояга етмаганларга оид жинсий эксплуатация материаллари билан боғлиқ қилмишлар ҳамда ахборот-коммуникация воситаларидан фойдаланиб жинсий дахлсизликка тажовуз қилиш каби бир нечта жиноят таркиблари мажмуи бўйича баҳолаб, унга уч йил муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазосини тайинланган ва мазкур жазонинг ижросини беш йиллик синов муддати билан шартли равишда кечиктирган. Шунингдек, айбдорга жинсий зўравонликнинг олдини олишга қаратилган махсус таълим машғулотларида қатнашиш ҳамда жамоат ишларини бажариш мажбуриятлари юклатилган .

Бироқ мазкур иш 2024 йил 1 ноябрда Сеул юқори судининг 2024 йил 823-сонли қарори билан апелляция тартибида қайта кўриб чиқилган. Апелляция инстанцияси вояга етмаган шахснинг ҳақиқий юз тасвири бошқа шахснинг танаси билан синтез қилинганлигининг ўзи бундай материални автоматик равишда болалар ва ўсмирларнинг жинсий эксплуатациясига оид материал деб квалификация қилиш учун етарли эмаслигини таъкидлаган. Суднинг ҳуқуқий позициясига кўра, жиноят қонуни нормаларини айбланувчининг аҳволини оғирлаштирадиган тарзда кенгайтириб ёки қиёсан талқин қилиш жиноят қонунийлиги принципига зид ҳисобланади. Шу асосда суд жинсий эксплуатация материалларини тайёрлашга оид дастлабки айбловни исботланмаган деб топиб, тегишли ҳаракатларни жинсий хусусиятдаги сохта тасвирларни тайёрлаш учун жавобгарликни назарда тутувчи махсус қонун нормалари асосида квалификация қилган . Натижада биринчи инстанция ҳукми бекор қилиниб, айбдорга икки йилу олти ой муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган ва унинг ижроси уч йиллик синов муддати билан шартли равишда кечиктирилган. Мазкур суд амалиётининг қиёсий-ҳуқуқий таҳлили шуни кўрсатадики, сунъий интеллект ёрдамида тайёрланган сохта материаллар билан боғлиқ қилмишларни квалификация қилишда уларни яратиш технологияси билан бир қаторда, тасвирланган шахснинг ёши, материалнинг мазмуни, жиноят таркибининг қонунда белгиланган белгилари ва айбдорнинг ҳаракатлари ўртасидаги ҳуқуқий боғлиқликни аниқлаш муҳим аҳамиятга эга. Айниқса, сохта материалларни учинчи шахсга буюртма бериш орқали тайёрлатиш ҳолатлари жиноят содир этишда иштирокчилик, айбнинг хусусияти ва қилмишнинг объектив томонини баҳолаш билан боғлиқ мураккаб масалаларни юзага келтиради.

Бу иш жиноятнинг техник бажарувчиси бошқа шахс бўлган ҳолатда ҳам deepfake яратишни буюртма қилган ва натижани олган шахснинг жавобгарлиги масаласи жиноят ҳуқуқи доирасида ҳал этилишини кўрсатади. Кейинги 2024 йилги қонунчилик ўзгаришлари эса жиноий жавобгарликнинг чегарасини яна кенгайтириб, аввал мавжуд бўлган тарқатиш мақсади каби айрим чекловларни қисқартирган. Жанубий Корея Адлия вазирлиги мазкур ўзгаришларни deepfake жинсий жиноятларнинг ижтимоий хавфи кескин ошгани билан асослаб, сохта материалларнинг фақат тарқатилиши эмас, балки уларнинг эгалланиши ва кўрилишини ҳам жиноий-ҳуқуқий таъсир доирасига киритган .

Жанубий Корея модели ўзига хис хусусиятга эгалиги билан ажралиб туради. Бироқ мамлкатнинг бу тажрибасини Ўзбекистон миллий қонунчилигида қўллаш мақсадга мувофиқ эмас деб ҳисоблаймиз.

Япониянинг сунъий интеллект технологияларидан жиноий мақсадларда фойдаланиш билан боғлиқ қилмишларни ҳуқуқий тартибга солиш амалиёти технологик нейтраллик тамойилига асосланган ёндашув билан тавсифланади. Хусусан, Япония жиноят қонунчилигида дипфейк (deepfake) технологияларидан фойдаланишнинг барча шаклларини қамраб олувчи ягона мустақил жиноят таркиби назарда тутилмаган бўлиб, бундай қилмишларга жиноий-ҳуқуқий баҳо бериш уларнинг хусусияти, содир этилиш усули, тажовуз объекти ва юзага келган ҳуқуқий оқибатлардан келиб чиққан ҳолда амалдаги жиноят-ҳуқуқий нормалар асосида амалга оширилади. Жумладан, Япония Жиноят кодексининг 230-моддасида (Defamation) шахснинг шаъни ва обрўсига путур етказувчи муайян фактларни оммавий равишда баён этиш учун, ушбу фактларнинг ҳақиқатга мувофиқлигидан қатъи назар, жиноий жавобгарлик белгиланган. Мазкур норма мазмунидан келиб чиқиб, сунъий интеллект ёрдамида яратилган сохта аудио, видео ёки тасвирий материалларни тарқатиш орқали шахснинг жамиятдаги обрўсига путур етказилган ҳолатларда, қилмишнинг объектив ва субъектив белгилари мавжуд бўлса, ушбу модда қоидаларини қўллаш имконияти юзага келиши мумкин. Бироқ Жиноят кодексининг 230-2-моддасида жамоат манфаатларига дахлдор маълумотларни ошкор этиш билан боғлиқ айрим ҳолатлар учун жавобгарликдан истиснолар назарда тутилганлиги ҳам инобатга олиниши лозим . Шу нуқтаи назардан, Япония тажрибаси сунъий интеллект технологиясининг жиноят содир этишда қўлланилганлиги ўз-ўзидан мустақил жиноят таркибини шакллантирмаслигини, балки бундай қилмишларни квалификация қилишда ҳуқуқий муҳофаза объекти, айбдорнинг ҳаракати, айб шакли ва жиноят таркибининг бошқа юридик белгилари ҳал қилувчи аҳамият касб этишини кўрсатади.

Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланган ҳолда содир этиладиган қилмишларни жиноий-ҳуқуқий баҳолашда Япония қонунчилиги ҳуқуққа хилоф ҳаракатнинг мазмуни, тажовуз объекти ва жиноят таркибининг юридик белгиларига асосланган ёндашув билан тавсифланади. Хусусан, сунъий интеллект воситасида муайян шахсни жамиятда қабул қилинган ахлоқий меъёрларга зид ёки жиноий хусусиятга эга ҳаракатларни содир этгандек кўрсатувчи сохта аудиовизуал материаллар тайёрланиб, оммавий равишда тарқатилган ҳолларда, қилмишнинг

хусусияти ва тегишли ҳуқуқий шартлар мавжудлигига қараб, Япония Жиноят кодексининг 230-моддасида назарда тутилган шахснинг шаъни ва обрўсига путур етказиш билан боғлиқ жиноят таркиби белгилари юзага келиши мумкин. Шу билан бирга, мазкур Кодекснинг 246-моддасида алдаш йўли билан бошқа шахсни мулкни топширишга ундаш, шунингдек, ушбу усул орқали ўзи ёки ўзга шахс учун ғайриқонуний мулкий манфаат олиш фирибгарлик жинояти сифатида белгиланган. Кодекснинг 246-2-моддаси эса компьютер технологияларидан фойдаланган ҳолда содир этиладиган фирибгарликнинг махсус ҳуқуқий асосини назарда тутади . Унга мувофиқ, ўзга шахснинг ишларини юритишда фойдаланиладиган компьютер тизимига ёлғон маълумотлар киритиш ёки рухсат этилмаган буйруқлар бериш орқали мулкий ҳуқуқларнинг вужудга келиши, бекор бўлиши ёхуд ўзгаришига оид ҳақиқатга мувофиқ бўлмаган электрон ёзувларни шакллантириш, шунингдек, бундай ёзувлардан фойдаланиш натижасида ўзи ёки бошқа шахс учун ғайриқонуний мулкий манфаат олиш жиноий жавобгарликка сабаб бўлади. Мазкур нормаларнинг қиёсий-ҳуқуқий таҳлили шуни кўрсатадики, Япония жиноят қонунчилигида сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этилган қилмишларни квалификация қилишда технологиянинг ўзи эмас, балки ундан фойдаланиш орқали амалга оширилган ижтимоий хавфли ҳаракатнинг юридик хусусияти ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Бунда дипфейк технологиялари орқали шахсни алдаш, унинг обрўсига путур етказиш ёки компьютер тизимларидаги маълумотларни ғайриқонуний ўзгартириш ҳолатлари тегишли жиноят таркибининг объектив ва субъектив белгилари асосида мустақил баҳоланиши лозим.

Япониянинг сунъий интеллект технологиялари билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатларни тартибга солиш тажрибасида технологик нейтраллик тамойилига асосланган ёндашув алоҳида аҳамият касб этади. Мазкур ёндашувнинг ўзига хос хусусияти сунъий интеллектдан фойдаланиш натижасида юзага келадиган ҳуқуқий оқибатларни баҳолашда мутлақо янги ҳуқуқий механизмларни жорий этишдан кўра, амалдаги қонунчилик нормаларини технологик тараққиёт шароитига мувофиқ талқин қилиш ва қўллаш имкониятларига устувор аҳамият қаратилишида намоён бўлади. Хусусан, генератив сунъий интеллект технологияларининг ривожланиши натижасида шахснинг ташқи қиёфаси, тасвири ва овозидан унинг розилигисиз фойдаланиш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар хавфининг ортиши Японияда ушбу муносабатларнинг ҳуқуқий табиатини қайта кўриб чиқиш заруратини юзага келтирди. Шу муносабат билан Япония Адлия вазирлиги томонидан 2026 йил апрель ойида шахснинг тасвири, овози ва бошқа индивидуал хусусиятларидан рухсатсиз фойдаланганлик учун фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик масалаларини ўрганишга ихтисослашган экспертлар гуруҳи ташкил этилди. Мазкур гуруҳ фаолияти доирасида сунъий интеллект воситасида шахсга хос белгиларни сунъий равишда қайта яратиш ва улардан қонунга хилоф фойдаланиш ҳолатларига нисбатан амалдаги деликт ҳуқуқи нормаларини қўллаш, шахснинг тасвиридан фойдаланишга оид ҳуқуқлари ва индивидуал хусусиятларининг тижорат қийматини муҳофаза қилиш, шунингдек, етказилган зарарни қоплаш ҳамда ҳуқуқбузарликни тўхтатишнинг ҳуқуқий асослари таҳлил

қилинди . Экспертлар муҳокамалари натижасида 2026 йил 7 августда тегишли ҳуқуқий талқинларга бағишланган якуний ҳисобот эълон қилинди. Ушбу тажриба сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиш билан боғлиқ қилмишларни ҳуқуқий баҳолашда технологиянинг ўзига хос хусусиятларидан ташқари, уни қўллаш мақсади, ҳуқуққа хилоф ҳаракатнинг мазмуни, бузилган ҳуқуқнинг хусусияти ва келиб чиққан оқибатларни ҳам инобатга олиш зарурлигини кўрсатади. Шу билан бирга, мазкур ёндашув сунъий интеллект иштирокида содир этилган қилмишларни жиноий-ҳуқуқий квалификация қилишда ҳам мавжуд жиноят таркибларининг объектив ва субъектив белгиларини аниқлашга асосланган дифференциациялашган ёндашувнинг назарий аҳамиятини кўрсатади .

AI билан боғлиқ фирибгарликларни квалификация қилиш нуқтаи назаридан Гонконг полицияси амалиёти алоҳида аҳамиятга эга. У технология учун ҳар доим янги махсус жиноят таркиби зарур эмаслигини кўрсатувчи аниқ мисолдир.

Сунъий интеллект технологияларидан жиноий мақсадларда фойдаланиш амалиётида шахсни идентификация қилиш механизмларини четлаб ўтиш орқали мулкий муносабатларга тажовуз қилиш ҳолатлари ҳам кузатилмоқда. Жумладан, Гонконг махсус маъмурий ҳудуди ҳукуматининг 2024 йил 26 июнда эълон қилинган расмий ахборотига кўра, 2023 йил август ойида полиция органлари томонидан «Smashscam» номли тезкор тадбир доирасида сунъий интеллект асосида юз қиёфасини алмаштириш (AI face-swapping) технологиясидан фойдаланган ҳолда фирибгарлик қилмишларини содир этишда гумон қилинган уюшган гуруҳ фаолияти фош этилган. Тергов маълумотларига кўра, мазкур гуруҳ 2022 йил сентябридан 2023 йил июлига қадар бўлган даврда ўзга шахсларнинг идентификация маълумотларидан қонунга хилоф равишда фойдаланиб, сунъий интеллект ёрдамида уларнинг юз қиёфасини тақлидий шаклда акс эттириш орқали молия ташкилотларига масофавий кредит олиш учун мурожаат қилган. Ушбу ҳаракатлар билан боғлиқ маблағлар миқдори 200 минг Гонконг долларини ташкил этган. Мазкур ҳолат юзасидан жиноий гуруҳ ташкилотчиси ҳамда унинг иштирокчиларини ўз ичига олган жами тўққиз нафар шахс фирибгарлик содир этиш мақсадида олдиндан тил бириктириш («conspiracy to defraud») гумони билан ҳибсга олинган . Гонконг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари ушбу ҳолатни сунъий интеллект асосида юз қиёфасини алмаштириш технологиясидан фойдаланиш билан боғлиқ илк фош этилган жиноий иш сифатида қайд этганлар. Мазкур амалиётнинг жиноий-ҳуқуқий таҳлили шуни кўрсатадики, сунъий интеллект технологиялари шахсни масофавий идентификация қилиш тизимларини чалғитиш, ўзганинг шахсий маълумотларидан ғайриқонуний фойдаланиш ҳамда молиявий ташкилотларнинг мулкий манфаатларига тажовуз қилишга қаратилган қилмишларни содир этиш воситасига айланиши мумкин. Бундай ҳолатларда жиноий жавобгарлик масаласини ҳал этишда сунъий интеллектнинг технологик хусусиятлари билан бир қаторда, уни қўллаган шахсларнинг қасди, ўзаро келишуви, содир этилган ҳаракатларнинг хусусияти, етказилган зарар ва тегишли жиноят таркибининг объектив ҳамда субъектив белгилари комплекс баҳоланиши лозим.

2024 йил январда янада катта миқёсдаги ҳолат қайд этилди. Компания ходимига Буюк Британиядаги бош офис молиявий директори номидан фишинг хати юборилиб, у видеоконференцияга таклиф қилинган. Конференцияда раҳбар ва бошқа ходимларга ўхшаш deepfake тасвирлардан фойдаланилган ва натижада жабрланувчи бешта маҳаллий ҳисобварақка тахминан 200 миллион Гонконг доллари ўтказишга розилик берган. Полиция видеоконференция олдиндан тайёрланган онлайн видеолар ва овозлар асосида генерация қилинганини аниқлаган .

Сунъий интеллект технологияларидан жиноий мақсадларда фойдаланишнинг ижтимоий хавфли оқибатлари хорижий давлатларнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари амалиётида аниқланган ҳолатларда ҳам ўз ифодасини топмоқда. Хусусан, Хитой Халқ Республикасининг Гонконг махсус маъмурий ҳудуди ҳукумати томонидан 2025 йил 11 февралда эълон қилинган расмий маълумотларга кўра, 2024 йил октябрь ва 2025 йил январь ойларида полиция органлари дипфейк технологияларидан фойдаланиб фирибгарлик қилмишларини амалга оширган иккита уюшган жиноий гуруҳ фаолиятига чек қўйган. Ўтказилган тезкор тадбирлар натижасида мазкур гуруҳларнинг ташкилотчилари ва асосий иштирокчиларини ҳам ўз ичига олган жами 58 нафар шахс қўлга олинган, ушбу жиноий фаолият билан боғлиқ маблағларнинг умумий миқдори эса қарийб 400 миллион Гонконг долларини ташкил этган . Аниқланишича, жиноий гуруҳлар сунъий интеллект асосида яратилган сохта тасвирлардан фойдаланиб, интернет орқали романтик муносабатлар ўрнатиш ниқоби остида Осиёнинг турли ҳудудларида яшовчи шахсларнинг ишончига кирган ҳамда уларни криптовалюталарга инвестиция киритиш учун мўлжалланган сохта платформаларга маблағ йўналтиришга ундаган. Мазкур ҳолат сунъий интеллект технологиялари анъанавий фирибгарлик жиноятини содир этишда жабрланувчини алдаш ва унинг ишончини суиистеъмол қилишнинг янги технологик воситаси сифатида қўлланилиши мумкинлигини кўрсатади. Шу билан бирга, бундай қилмишларнинг трансмиллий хусусият касб этиши, жиноий ҳаракатларнинг рақамли муҳитда амалга оширилиши ҳамда сохта аудиовизуал материаллар орқали жабрланувчиларда нотўғри тасаввур шакллантирилиши жиноятларни аниқлаш, рақамли далилларни тўплаш ва уларга жиноий-ҳуқуқий баҳо бериш жараёнида қўшимча мураккабликларни юзага келтиради.

Мазкур амалиётнинг назарий аҳамияти шундаки, deepfake жиноятнинг юридик табиатини эмас, кўпинча уни содир этиш усулини ўзгартиради. Жабрланувчи AIга эмас, ҳақиқий инсон гўё шундай топшириқ берган деган нотўғри тасаввурга ишониб мулкий қарор қабул қилади. Шу сабабли асосий жиноят-ҳуқуқий объект мулкий муносабатлар бўлиб қолади, deepfake эса алдаш самарадорлигини кескин кучайтирувчи технологиядир.

М. Колдуэлл, Ж.Т.А. Эндрюс, Т. Танай ва Л.Д. Гриффин томонидан ўтказилган тадқиқотда сунъий интеллект технологияларидан жиноий мақсадларда фойдаланиш имкониятлари ҳамда улар билан боғлиқ эҳтимолий криминоген хавфлар таҳлил қилинган бўлиб, муаллифларнинг илмий қарашларига кўра, сунъий интеллект технологияларининг ривожланиши нафақат жиноий фаолиятнинг янги шакллари

пайдо бўлишига замин яратади, балки анъанавий жиноятларни содир этиш усулларининг такомиллашуви, уларни автоматлаштириш ва кўламини кенгайтириш имкониятларини ҳам юзага келтиради. Хусусан, сунъий интеллект ёрдамида сохта аудио ва видеоматериаллар (дипфейклар) яратиш, муайян шахснинг овози ёки ташқи қиёфасига тақлид қилиш, фишинг ҳужумларини жабрланувчининг индивидуал хусусиятларига мослаштириш ҳамда киберҳужумларни автоматлаштириш жиноий тажовузларнинг таъсирчанлиги ва ижтимоий хавфлилик даражасини ошириши мумкин. Мазкур технологиялар жиноий ҳаракатларни нисбатан кам ресурс сарфлаган ҳолда, қисқа вақт ичида ва кўп сонли шахсларга нисбатан амалга ошириш имкониятларини кенгайтиради. Ушбу илмий ёндашувдан келиб чиқиб, сунъий интеллектдан жиноят содир этиш воситаси ёки усули сифатида фойдаланиш ҳар доим ҳам мустақил жиноят таркибини шакллантирмаслиги, бироқ мавжуд жиноят таркибларининг объектив белгилари, содир этилиш механизми, оқибатлари ва ижтимоий хавфлилик хусусиятларига таъсир кўрсатиши мумкинлиги ҳақида хулоса қилиш мумкин. Шу нуқтаи назардан, бундай қилмишларни жиноий-ҳуқуқий баҳолашда технологиянинг ўзига эмас, балки ундан фойдаланиш орқали содир этилган ҳаракатнинг ҳуқуқий хусусияти, айбдорнинг қасди, етказилган зарар ва жиноят таркибининг бошқа белгиларига устувор аҳамият қаратилиши лозим . Бу фикр Гонконг, Германия ва Япония амалиёти билан тасдиқланади: AI технологияси жиноятнинг янги юридик объектини ҳар доим ҳам яратмайди, балки анъанавий фирибгарлик, туҳмат ёки ахборот хавфсизлигига қарши жиноятнинг усули сифатида иштирок этади.

Шу билан бирга, Франция, АҚШ, Жанубий Корея ва Буюк Британия тажрибаси айрим ҳолатларда классик жиноят таркиблари етарли эмаслигини кўрсатади. Тўлиқ генерация қилинган интим deepfakeда ҳақиқий интим фото ёки видео умуман мавжуд эмас. Шу сабабли фақат “ҳақиқий интим тасвирни розиликсиз тарқатиш” га мўлжалланган норма бундай қилмишни қамраб олмаслиги мумкин. Мана шундай ҳуқуқий бўшлиқ махсус криминализациянинг асосий сабабларидан бири бўлган.

Ф. Сантони де Сио ва Ж. Мекаччи сунъий интеллектда жавобгарлик муаммоси фақат содир бўлган зарар учун «кимни жазолаш» дан иборат эмаслигини таъкидлаб, технологияни ишлаб чиқиш ва қўллаш жараёнида вазифалар, ҳисобдорлик ва назоратни олдиндан тақсимлаш зарурлигини кўрсатадилар . Бу қараш Хитой, Европа Иттифоқи, АҚШ ва Буюк Британиянинг платформалар ҳамда AI ишлаб чиқувчиларга олдиндан ҳуқуқий мажбурият юклаётган амалиётида ўз аксини топмоқда.

А. Джаннини ва Ж. Квик эса сунъий интеллект иштирокида эҳтиётсизлик учун жавобгарлик масаласида назорат имконияти, хавфни олдиндан билиш ва кўп сонли иштирокчилар ўртасида жавобгарликни тақсимлаш каби муаммоларни ажратадилар . Бу борада Буюк Британиянинг 2026 йилги модели эътиборга лойиқ бўлиб, унда зарарли генераторни ишлаб чиқувчи учун жавобгарлик белгиланган бўлса-да, технологиянинг ноқонуний ишлатилишининг олдини олиш учун барча оқилона чоралар кўрилганини исботлаш имкони сақланган.

Хорижий давлатларнинг ҳуқуқни қўллаш амалиётидан яна бир муҳим хулоса - сунъий интеллект мустақил жиноят субъекти сифатида амалда деярли қўлланилмаётганидир. АҚШ, Жанубий Корея, Германия, Франция, Буюк Британия, Хитой ва Япония амалиётида жавобгарлик инсон ёки белгиланган ҳолларда юридик шахс ва платформага боғланади. АIнинг автономлиги унинг жиноий субъектлигини автоматик равишда юзага келтирмайди.

Сарч ва Эбботтнинг таъкидлашича, АIга жазо бериш назарий жиҳатдан тасаввур қилиниши мумкин бўлса-да, жазонинг айбдорлик, қўрқитиш, ахлоқий қоралаш каби классик мақсадлари бундай тизимга нисбатан муаммоли. Шу сабабли ҳуқуқий сиёсатнинг асосий эътибори технологияни яратган, назорат қилган ёки ундан фойдаланган инсонлар ҳамда ташкилотларга қаратилиши мақсадга мувофиқ .

Бизнингча, хорижий тажрибадан Ўзбекистон учун қуйидаги беш асосий хулоса келиб чиқади.

Биринчидан, технологик нейтраллик принципини сақлаш лозим. АI ёрдамида фирибгарлик содир этилган бўлса, асосий юридик табиат фирибгарлик бўлиб қолади; АIнинг мавжудлиги ҳар доим янги жиноят таркибини талаб қилмайди.

Иккинчидан, амалдаги таркиб билан қамраб олиб бўлмайдиган махсус синтетик зарарлар учун мақсадли криминализация зарур бўлиши мумкин. Франция, АҚШ, Буюк Британия ва Жанубий Корея тажрибаси, айниқса розиликсиз интим deepfake бунинг ёрқин мисоли эканини кўрсатади.

Учинчидан, жавобгарлик фақат контент тарқатилганидан кейин эмас, ўта хавфли ҳолатларда уни яратиш ёки жиноий мақсадга махсус мослаштирилган воситани тайёрлаш босқичида ҳам белгиланиши мумкин. Бироқ бу фақат аниқ белгиланган юқори ижтимоий хавфли технологиялар учун ва қонунийлик принципига қатъий риоя этган ҳолда қўлланиши керак.

Тўртинчидан, жиноят қонуни платформавий профилактик механизмлар билан қўллаб-қувватланиши зарур. Контентни маркировкалаш, журналларни сақлаш, жабрланувчи мурожаатидан кейин тезкор олиб ташлаш, хавфли АI генераторларига нисбатан хавфсизлик чоралари ва тегишли идентификация механизмлари жиноий жавобгарликни самарали қўллаш учун далилий базани кучайтиради.

Бешинчидан, сунъий интеллект иштирокидаги жиноятларда асосий эътибор инсоннинг қасди, назорат имконияти, хавф ҳақидаги билими ва технологиядан фойдаланишдаги функционал ролига қаратилиши керак. Хорижий тажриба АIнинг техник автономлигини инсон жавобгарлигини инкор этувчи универсал асос сифатида қабул қилмайди.

Шундай қилиб, хорижий давлатларнинг қонунчилик тажрибасини қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилиш сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятлар учун жавобгарликни белгилаш ва такомиллаштириш борасида ягона универсал ёндашув шаклланмаганлигини кўрсатади. Мазкур соҳадаги ҳуқуқий тартибга солиш механизмлари давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими, жиноят-ҳуқуқий сиёсати ҳамда технологик хавфларга нисбатан муносабатидан келиб чиқиб фарқланади. Жумладан, Германия ва Японияда сунъий интеллект воситасида содир

этилган ижтимоий хавфли қилмишларни жиноят-ҳуқуқий баҳолашда мавжуд, муайян технологиядан фойдаланиш усулига боғлиқ бўлмаган умумий жиноят-ҳуқуқий нормалар муҳим ўрин тутади. Шу билан бирга, Германияда синтетик тасвирлар орқали шахс ҳуқуқларини бузиш билан боғлиқ қилмишлар учун махсус жиноий жавобгарликни белгилашга қаратилган қонунчилик ташаббуслари ҳам илгари сурилмоқда. Франция ва Жанубий Корея қонунчилигида эса шахснинг розилигисиз яратилган ёки тарқатилган муайян турдаги синтетик аудиовизуал материаллар билан боғлиқ қилмишларни алоҳида жиноят сифатида белгилашга эътибор қаратилган. АҚШ ва Буюк Британияда жиноят-ҳуқуқий тақиқларни интернет платформалари зиммасига юклатилган ноқонуний контентни аниқлаш, унинг тарқалишини чеклаш ва белгиланган тартибда ўчиришга оид мажбуриятлар билан уйғунлаштириш тенденцияси кузатилмоқда. Хитойда эса чуқур синтез (deep synthesis) технологияларидан фойдаланишни тартибга солишда синтетик контентни мажбурий белгилаш, унинг келиб чиқишини аниқлаш имкониятини таъминлаш, хизмат кўрсатувчилар фаолияти устидан назорат ўрнатиш ва тегишли техник маълумотларни сақлаш механизмларига алоҳида аҳамият берилмоқда. Ушбу тажрибаларнинг қиёсий таҳлили сунъий интеллект технологияларидан жиноий мақсадларда фойдаланишга қарши курашиш самарадорлиги фақат янги жиноят таркибларини жорий этиш билан эмас, балки амалдаги жиноят-ҳуқуқий нормаларни қўллаш имкониятларини такомиллаштириш, муайян ижтимоий хавфли қилмишлар учун махсус жавобгарлик белгилаш ҳамда профилактик ва ташкилий-техник назорат механизмларини ўзаро мувофиқлаштириш билан боғлиқлигини кўрсатади.

Бизнингча, Ўзбекистон учун энг мақбул йўналиш ушбу моделлардан бирини тўлиқ кўчириш эмас, балки аралаш ва дифференциаллаштирилган ёндашувни шакллантиришдан иборат. Бунда амалдаги Жиноят кодекси билан қамраб олинадиган AI-қилмишлар мавжуд нормалар асосида квалификация қилиниши, аниқ ҳуқуқий бўшлиқлар мавжуд бўлган юқори ижтимоий хавфли синтетик қилмишлар учун махсус нормалар жорий этилиши, айни вақтда сунъий интеллект хизматларининг шаффофлиги, рақамли изларни сақлаш ва зарарли контентни тезкор бартараф қилишга қаратилган превентив механизмлар такомиллаштирилиши лозим.

Шу нуқтаи назардан, хорижий қонунчиликнинг энг самарали элементи AIдан фойдаланишнинг ўзига эмас, балки “сунъий интеллект – инсоннинг ҳуқуққа хилоф қасди – муайян жиноий ҳаракат – зарарли натижа” ўртасидаги функционал боғланишга ҳуқуқий баҳо беришдан иборат. Бу ёндашув технологиянинг қонуний ва ижтимоий фойдали қўлланилишини чекламасдан, уни жиноий мақсадда қўллаш учун пропорционал ва аниқ жиноят-ҳуқуқий жавобгарлик механизмини шакллантириш имконини беради.

ФОЙДАЛИНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Hallevy G. Liability for Crimes Involving Artificial Intelligence Systems. - Cham: Springer International Publishing, 2015. - 257 p. DOI: 10.1007/978-3-319-10124-8.

2. Sarch A., Abbott R. Punishing Artificial Intelligence: Legal Fiction or Science Fiction // UC Davis Law Review. - 2019. - Vol. 53. - P. 323–384.

3. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) // Official Journal of the European Union. 2024. – L 2024/1689. – Arts. 1, 16, 26, 99, 113 (as amended by Regulation (EU) 2026/1744 of 8 July 2026). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/2026-07-27/eng.

4. Code pénal français. Article 226-8 (version en vigueur depuis le 23 mai 2024, modifiée par l’article 15 de la Loi n° 2024-449 du 21 mai 2024 visant à sécuriser et à réguler l’espace numérique) // Légifrance. Service public de la diffusion du droit. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000049571542/2026-08-23

5. Deutscher Bundestag. Wissenschaftliche Dienste. Deepfakes: Straf- und zivilrechtliche Implikationen. Sachstand WD 7-3000-038/24. – Berlin, 2024. S. 4–8. URL:https://www.bundestag.de/resource/blob/1014026/1fb7ea9cad5313fa77849ba92ef04fd5/WD-7-038-24-pdf.pdf

6. Strafgesetzbuch (StGB) der Bundesrepublik Deutschland. § 263 – Betrug; § 263a Computerbetrug // Gesetze im Internet. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. - URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/

7. Die Bundesregierung. Besserer Schutz vor digitaler Gewalt: Kabinett beschließt Gesetzentwurf. – 7. Oktober 2026. URL: https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/kabinett-digitale-gewalt-2455990

8. United Kingdom. Data (Use and Access) Act 2025. - 2025. - Chapter 18. - Section 138; Sexual Offences Act 2003. – Chapter 42. Sections 66E–66H // Legislation.gov.uk. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2025/18/section/138.

9. United Kingdom. The Data (Use and Access) Act 2025 (Commencement No. 5) Regulations 2026. - Statutory Instrument 2026 No. 31. Regulation2 //Legislation.gov.uk. URL: https://www.legislation.gov.uk/uksi/2026/31/contents

10. United States. Tools to Address Known Exploitation by Immobilizing Technological Deepfakes on Websites and Networks Act (TAKE IT DOWN Act). – Public Law No. 119-12, May 19, 2025 // United States Statutes at Large. 2025. – Vol. 139. – P. 55-62. Sec. 2. URL: https://www.congress.gov/119/plaws/publ12/PLAW-119publ12.pdf

11. United States Code. Title 47. Telecommunications. § 223(h)(1)(B)–(C), § 223(h)(3), as amended by Public Law No. 119-12 of May 19, 2025 // TAKE IT DOWN Act. URL: https://www.congress.gov/119/plaws/publ12/PLAW-119publ12.pdf

12. Federal Trade Commission. FTC Begins Enforcing the TAKE IT DOWN Act. – May 19, 2026 // Official Website of the Federal Trade Commission. URL: https://search.ftc.gov/news-events/news/press-releases/2026/05/ftc-begins-enforcing-take-it-down-act

13. U.S. Department of Justice. U.S. Attorney's Office, Southern District of Ohio. Columbus Man Pleads Guilty to Cyberstalking Exes, Creating AI-Generated Obscene Material of Adults & Children. - April 7, 2026. - URL: https://www.justice.gov/usao-sdoh/pr/columbus-man-pleads-guilty-cyberstalking-exes-creating-ai-generated-obscene-material

14. U.S. Department of Justice. U.S. Attorney's Office, Eastern District of New York. Two Individuals Arrested for Publishing AI Deepfake Pornography in Violation of TAKE IT DOWN Act. – May 20, 2026. URL: https://www.justice.gov/usao-edny/pr/two-individuals-arrested-publishing-ai-deepfake-pornography-violation-take-it-down-act

15. Republic of Korea. Act on Special Cases Concerning the Punishment of Sexual Crimes. Act No. 20459, 16 October 2024. - Arts. 14-2, 14-3. Korea National Law Information Center.

16. Seoul Western District Court. Judgment of 23 May 2024, Case No. 2024고합93. – Republic of Korea.

17. Seoul High Court. Judgment of 1 November 2024, Case No. 2024노1823. – Korea National Law Information Center. URL: https://www.law.go.kr/LSW/precInfoP.do?precSeq=242111

18. Ministry of Justice of the Republic of Korea. Amendments to the Act on Special Cases Concerning the Punishment of Sexual Crimes. – 16 October 2024; Ministry of Justice. Deepfake videos? Now even possession is punishable. – 30 December 2024.

19. Criminal Code of Japan (Act No. 45 of 1907). – Art. 230 (Defamation); Art. 230-2 (Special Provision for Matters Concerning Public Interest). e-Gov Legal Search, Japan. URL: https://laws.e-gov.go.jp/law/140AC0000000045

20. Ministry of Justice of Japan. Study Group on Civil Liability for Unauthorized Use of Likeness, Voice, etc. 2026. URL: https://www.moj.go.jp/MINJI/minji07_00400.html

21. Government of the Hong Kong Special Administrative Region. LCQ9: Combating frauds involving deepfake. 26 June 2024.

22. Government of the Hong Kong Special Administrative Region. Law and order situation in Hong Kong in 2024. 11 February 2025.

23. Caldwell M., Andrews J.T.A., Tanay T., Griffin L.D. AI-enabled future crime // Crime Science. 2020. – Vol. 9. Art. 14. DOI: 10.1186/s40163-020-00123-8.

24. Santoni de Sio F., Mecacci G. Four Responsibility Gaps with Artificial Intelligence: Why they Matter and How to Address them // Philosophy & Technology. -2021. – Vol. 34. P. 1057–1084. DOI: 10.1007/s13347-021-00450-x.

25. Giannini A., Kwik J. Negligence Failures and Negligence Fixes: A Comparative Analysis of Criminal Regulation of AI and Autonomous Vehicles // Criminal Law Forum. 2023. – Vol. 34. - P. 43-85. DOI: 10.1007/s10609-023-09451-1.

26. Sarch A., Abbott R. Punishing Artificial Intelligence: Legal Fiction or Science Fiction // UC Davis Law Review. 2019. – Vol. 53. - P. 323- 384.